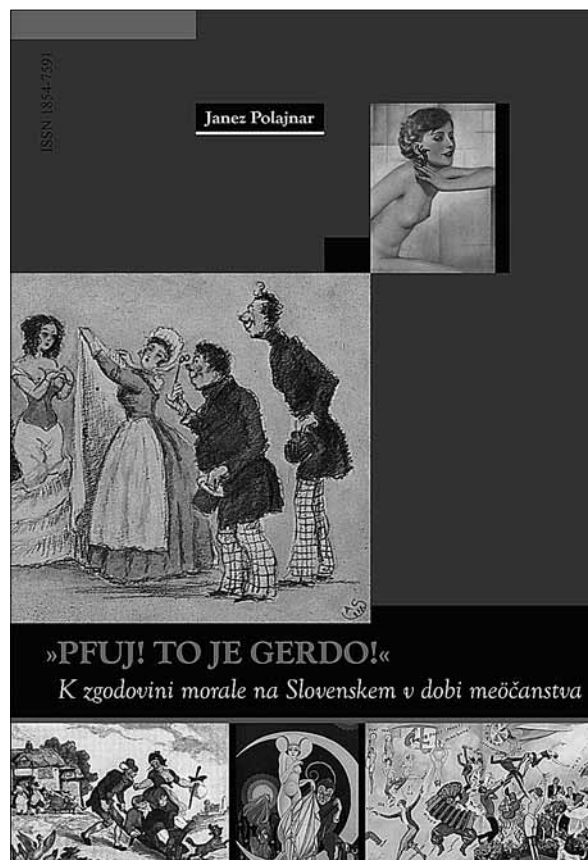

Nekoč je bila sramežljivost ...

Janez Polajnar, »Pfu! To je gerdo!« : k zgodovini morale na Slovenskem v dobi meščanstva. Celje : Zgodovinsko društvo, 2008. 180 strani. (zgodovini.ce ; 8)

Nravstvena zgodovina je v moderni historiografiji že nekaj časa trend, a bodi o tem že kar takoj na začetku dovolj. Kdo drugi, če ne prav bralci *Zgodovine za vse*, so bili s temami, ki segajo na to področje, še kako dobro seznanjeni že od samih začetkov izhajanja revije. Bolj kot vsaka druga revija pri nas je prav *Zgodovina za vse* najbolj na široko odprla vrata tovrstnim raziskavam ter poskrbela, da je slovenski prostor zelo kontinuirano držal priključek s tovrstno sodobno zahodno historiografijo. Razume se torej, da tudi otrok revije, knjižna zbirka *Zgodovini.ce* ni padla daleč od drevesa in da je bilo le vprašanje časa, kdaj bo iz produkcije kapnila tudi katera od znanstvenih monografij, ki ima ambicijo to temo iz polja parcialnih obravnav razširiti v diskurz, ki temu področju postavlja temelje.

Janez Polajnar nas sicer že v samem začetku opozori, da ob obravnavah nraavstvene zgodovine trčimo na brezbrežno temo, zato je bilo nujno, da se je na eni strani omejil; najprej časovno, tako da je obravnaval probleme v dobi »dolgega devetnajstega stoletja« ter drugič, vsebinsko, tako da je se osredotočil na probleme, ki so se mu zdeli ključni za razumevanje omenjene tematike. Odnos do morale v dobi meščanstva avtor razgrinja predvsem kot odnos do spolnosti. Tudi posamezne razdelke, v katerih se poloti širših okvirov fenomena morale, kot so na primer poglavja o plesu, »šund« romanu in filmu, preiskuje predvsem skozi prizmo spolnosti. Prav odnos do spolnosti se mu je očitno izkazal kot najbolj relevanten v celostni obravnavi (dvojne) morale tedanje družbe. Po predstavah tedanjih varuhov javne morale je bilo spolnost zapovedano treba tajiti, še več, bila je nevarna in s tem so nevarne postale tudi vse zadeve, ki so ali bi nanjo lahko napeljale. Torej, k spolnosti so se kaj kmalu lahko nagnile tudi prej omenjene teme, kot so bile: ples, lahkotni roman in film. Tako postanemo skozi knjigo dodobra seznanjeni s strašljivimi dejstvi, da je bil ples že od nekdaj »najuspešnejši zvodnik«, škodljiv romantični ljubezenski roman je »razvnel

živce, prazno sanjarjenje, obupavanje, svetožalje, samovmor«, film pa je bil že od začetkov škodljiv za človekov značaj, saj je pred oči razvnetih gledalcev prinašal tudi »pikantne« prizore – če le navedem nekaj citatov sodobnikov in pustim zaenkrat ob strani konkretnjšo spolnost v kontekstu spolnih odnosov ali samozadovoljevanja.

Zakaj tak odnos? Čemu tajenje in zapovedani molk o spolnosti? Svoje predstave in pričakovanja o morali je namreč pri nas v največji meri vcepljala vzpostavljena avtoriteta Cerkve oziroma posamezniki, ki so v njenem poslanstvu delovali. Tabu odnos do spolnosti se je namreč v družbi meščanstva – enako pa tudi med podeželskim kmečkim prebivalstvom – želel vzpostaviti predvsem po predstavah Cerkve. Zapovedana morala je bila predvsem katoliška morala.

Spolnost, ki naj bi bila precej omejena, če pa že, vsaj skrbno podvržena nadzoru, zagotovo tako

omejena in nadzorovana, kot naj bi bila v glavah, na terenu nikakor ni bila. Glede na navajanje in opisovanje posameznih prigod bi utegnil bralec dobiti celo še veliko bolj kontrastno sliko. Skozi celotno knjigo namreč lahko vseskozi sledimo ogromnim razlikam med zapovedanim in dejanskim stanjem morale v naši deželici. Marsikatera stvar pa je bila poleg tega tudi tiho tolerirana. Navkljub drugačnim predstavam je tako marsikateri meščanski mladenič vstopal v svet spolnosti prek izkušenj domačih služkinj, tudi očetje naj bi kot brenclji obletavali pri njih zaposlene služkinje in pogosto zašli predaleč. Po drugi strani pa bi dekleta po pričakovanjih morala postati asekualna bitja. Vrednote, da ženska stopi v zakon nedotaknjena, lahko še dandanes spoznavamo skozi zaigrane rituale (pred)poročnih zabav. Moški je v nasprotju s tem v zakon stopal izkušen, četudi z izkušnjo z bližnjega bordela, pripravljen, da svojo nevesto uvede v skrivnosti telesne ljubezni. Jasno, ženski je vsako sanjarjenje preko zelo natančno opisanih prizorov v ljubezenskih romanih lahko le škodilo. Namesto tega je naša deželica, podobno kot večina srednje Evrope, postala prostor, ki je bil preplavljen z molitvenimi knjižicami in drugo poučno literaturo. Kolikšen je bil dejanski učinek teh katoliških moralnih priročnikov, ni mogoče ugotoviti natančno, avtor pa domneva, da je bil vsekakor slabši, kot so si njihovi avtorji želeli. Posebej na podeželju, kjer zasebnosti, vpricho bivanjskih razmer, ki so tam vladale, pravzaprav ni bilo. Te razmere je še kako dobro poznal ljubljanski škof Jeglič, ki je z izdajo zloglasnega priročnika *Ženinom in nevestam* poskrbel za pravo revolver temo. Nanj so se še kako radi obešali posebej slovenski liberalci, ki so škofa proglasili kar za prvega slovenskega pornografa, knjižica sama pa je odmevala tudi v tujini in bila tam menda tudi večkrat prevedena.

V strahu pred pohujšanjem je pravzaprav vsakršna spolnost – z izjemo edine zakonsko čiste z namenom spočetja – postala gnusna pregreha. Namesto tega so dežurni moralisti na piedestal pričakovanj postavili sramežljivost. Sramežljivost je veljala za izredno pomembno vrednoto. Polajnar skozi uvodne analize natančno slika prav podobo sramežljivosti in jo predstavi kot enega ključnih pojmov pri razumevanju družbe in njenih ravnanj na prehodu iz 19. v 20. stoletje.

Sram in z njo povezan občutek krivde pa se ni udejanjal zgolj v idealnih predstavah zami-

šljenega sveta, ampak ga je dejansko tudi reguliral. Pojem sramežljivosti je bil pravzaprav z letom 1852 tudi uzakonjen v avstrijskem kazenskem zakoniku, kjer je zakonodajalec povečal zagrožene kazni za spolne delikte in precej bolj natančno razdelal pojem javne npravnosti. S tem sta si zaželeni (osebni) občutek krivde in obsodba krivde same že postala precej blizu. Kazensko pravni svet je tako uveljavil meščanski tip razumevanja npravnosti, ki določa kreposti in spodobnosti. Šlo je za proces spremenjanja in uveljavljanja novih moralnih standardov in za uveljavitev bolj rigoroznega ščitenja javnosti pred pohujšanjem, saj so odslej potekala sojenja proti npravnim obtožencem za skrbno zaprtimi vrati. Spolnost je torej morala biti pod hudim bremenom teže molka. Časopisje, ki se je po eni strani iz stolpca v stolpec na dolgo in zelo natančno podajalo v opise zločinov, kot so npr. umori, je poslej zelo skrbno pazilo, kaj objavi, ko piše o zločinih proti npravnosti. Javni tisk je pogosto take zločine zamolčal ali pa jih odpravil v par stavkih. Meseni greh je bil v pogledu skozi očala dobe meščanstva veliko bolj umazan kot zahrbtnen umor.

Vrlino sramežljivosti, ki naj bi pomagala pri oblikovanju posameznika po zamišljenih predstavah, so posebej katoliški prvborci poskušali vbiti že v otroške glavice. Sramežljivost naj bi delovala kot stalni notranji strah pred pregreho. Potlačitev nagonov je veljala kot eden ključnih dosežkov, ki slehernika približajo k idejam o podobi Kristusa. Za raj se je bilo potrebno žrtvovati, odrekati. Samozadovoljevanje, pogosto imenovano kar »greh samooskrumbe«, naj bi povzročalo hrbtenično tuberkulozo, epilepsijo, mozolje, norost, duševne bolezni, splošno hiranje, v zadnji fazi kar smrt. Le pogledjte si strašljive grafične upodobitve propadajočega mladeniča na straneh 72-73. Masturbacija je pomenila bolezenski odklon, onanist ni bil normalen človek. Priporočene metode odvajanja oziroma preprečevanja »samooskrumbe« spominjajo na najbolj krute srednjeveške mučilne naprave. Pri nas tako krutih praks, ki jih Polajnar prevzema iz tuje literature, ni zaslediti, najti pa je gotovo spomine na »duševne boje«, ki so se pojavili z odraščanjem. Janez Trdina je v spominih zapisal tudi ta »padec v brezno in zverinsko pohotnost«, o revčkah, ki padejo v te grehe pa zapisal: »Zapusti jih spomin, zdrava pamet gine, gubi se volja in veselje do učenja, do vsakega resnega dela. Truplo zelene mladosti. Upadejo mu lica, zatemne oči, rast zastane, tresoča se roka in

noga kaže grešnika vsakemu sosеду.« Konec koncev je Polajnar naslov za svojo knjigo našel prav v podobnem citatu Antona Martina Slomška, ki onanijo v zapisu v *Drobtinicah* leta 1846 takole razloži: »Otroci se razvadijo nesramnega djanja, ako premladi kavo, vino pijejo, ino premočno dišane jedi zavživajo; mladeniči, ki jezdarijo; otroci, ki poslušajo alj gledajo nesramne reči, naj si bojo pisane alj namalane; ako se nesramno ošlatujejo in roke v hlačah alj pod predpertam deržijo; ako poležavajo brez spanja. Otroci bojo skrivni nesramniki ino nesramnice skoz nespametne, nesramne pestrne ino varučke; ako pretesne hlače nosijo, na trebuhu ležijo, noge križem deržijo; se nesramno pertiskajo, ino živino gledajo, kako se poja. Nar več pa se nesramnega djanja od drugih nauči. Kdor otroke zagleda kaj takiga počenjati, hitro naj jih posvari, rekoč: Pfuj! To je gerdo!« Iz tega zapisa lahko še kako dobro opazimo, da je bila funkcija duhovščine pri nas precej širša in je nase prevzemala tudi vlogo ljudskega zdravstveno-medicinskega tolmača.

S spolnostjo so se sicer počasi začeli ukvarjati tudi laiki, sprva na pol znanstveno, njene obravnave lahko prepoznavamo tudi v prvih poskusih pisanja psihologije pri nas, a kljub temu, da so »pooblastila« za tolmačenje spolnosti duhovščini postopoma uhajala, se zadeve niso spremenile čez noč. Tudi formirajoča znanost se še ni našla na nasprotnem bregu s teološko izobraženimi razlagalci. Obsojanja nenravnih in pohujšljivih nevarnosti so bila postavljena tudi na nevrološko-psihiatrično

podlago prvih psihiatrov. Škof Jeglič se je namreč še kako rad skliceval na eno glavnih avtoritet v monarhiji Krafft-Ebinga, ki je kljub temu, »da mož ni veren«, trdil, da cela vrsta živčnih bolezni izhaja iz razuzdanosti.

Pri nas je do prvega konkretnejšega odmika v razlagah odnosa do spolnosti, tako Polajnar, prišlo šele s pisanji Henrika Tume v letih pred prvo vojno. S spisi o »seksuelnih problemih« se zdi, da hoče Tuma doseči osvoboditev spolnosti od greha.

Osme *Zgodovini.ce*, ki so avtorjeva predelana magistrska naloga, so vsekakor zelo poučno in koristno branje ter gotovo še kako dobrodošla novost. Slovenskemu zgodovinopisju prinašajo vrsto premislekov v pogledu odprtih tem, po drugi strani pa dajejo sporočilo tudi sami zgodovini našega zgodovinopisja, ki se je pogosto ravnalo zelo podobno zapovedanim predstavam zgoraj obravnavane tematike. Čeprav marsikateri zgodovinar zna še kako odlično pokati šale na temo seksa, se do te tematike v odnosu do resnejših raziskav zgodovine doslej raje ni opredeljeval, držal se je daleč stran, pritajeno, v najboljšem primeru sramežljivo, če že ne posmehljivo. Pfuj! To je gerdo! Skromno vsee-no menim, da je Polajnar s knjižnim prvencem na dovolj argumentiran način opravil vsaj pomemben korak v odpravljanju »zapovedane« sramežljivosti slovenske zgodovinske stroke.

Borut Batagelj